

Novi nalazi fibula u obliku violinskoga gudala u Hrvatskom zagorju

Prilog poznavanju razdoblja kulture polja sa žarama u sjeverozapadnoj Hrvatskoj

Neue Funde von Violinbogenfibeln in Hrvatsko Zagorje

Beitrag zu Erkenntnissen zur älteren Urnenfelderkultur in Nordkroatien

Izvorni znanstveni rad
Prapovijesna arheologija

Original scientific paper
Prehistoric archaeology

UDK/UDC 903.25:739](497.5Hrvatsko zagorje)“6377”

Primljeno/Received: 01. 04. 2003.

Prihvaćeno/Accepted: 13. 06. 2003.

Mr. sc. IVANČICA PAVIŠIĆ

Institut za arheologiju
Ulica grada Vukovara 68
HR - 10000 Zagreb
ivancica.pavisc@iarh.htnet.hr

U ovom radu govori se o trima novim nalazima fibula u obliku violinskoga gudala, pronađenim u zaselku Hlupiči u Maloj gori u općini Pregrada. Fibule se po svojim tipološkim obilježjima uklapaju u krug fibula u obliku violinskoga gudala iz vremena II. faze kulture polja sa žarama na prostorima sjeverozapadne Hrvatske. Analiziraju se srodnosti s ostalim tipovima fibula u obliku violinskoga gudala iz bogatih ostava i nekropola kulture polja sa žarama u Hrvatskom zagorju i varaždinskom dijelu Podravine. Uz metalurški centar u Slavoniji oko Slavenskog Broda, formiralo se i drugo središte u sjevernoj Hrvatskoj oko Sv. Petra Ludbreškog iz početka starijega željeznog doba koje je zadržalo tradicije kasnog brončanog doba.

Ključne riječi: kasno brončano doba, kultura polja sa žarama, fibule u obliku violinskoga gudala (Violinbogenfibeln), Mala gora, Hrvatsko zagorje, Hrvatska.

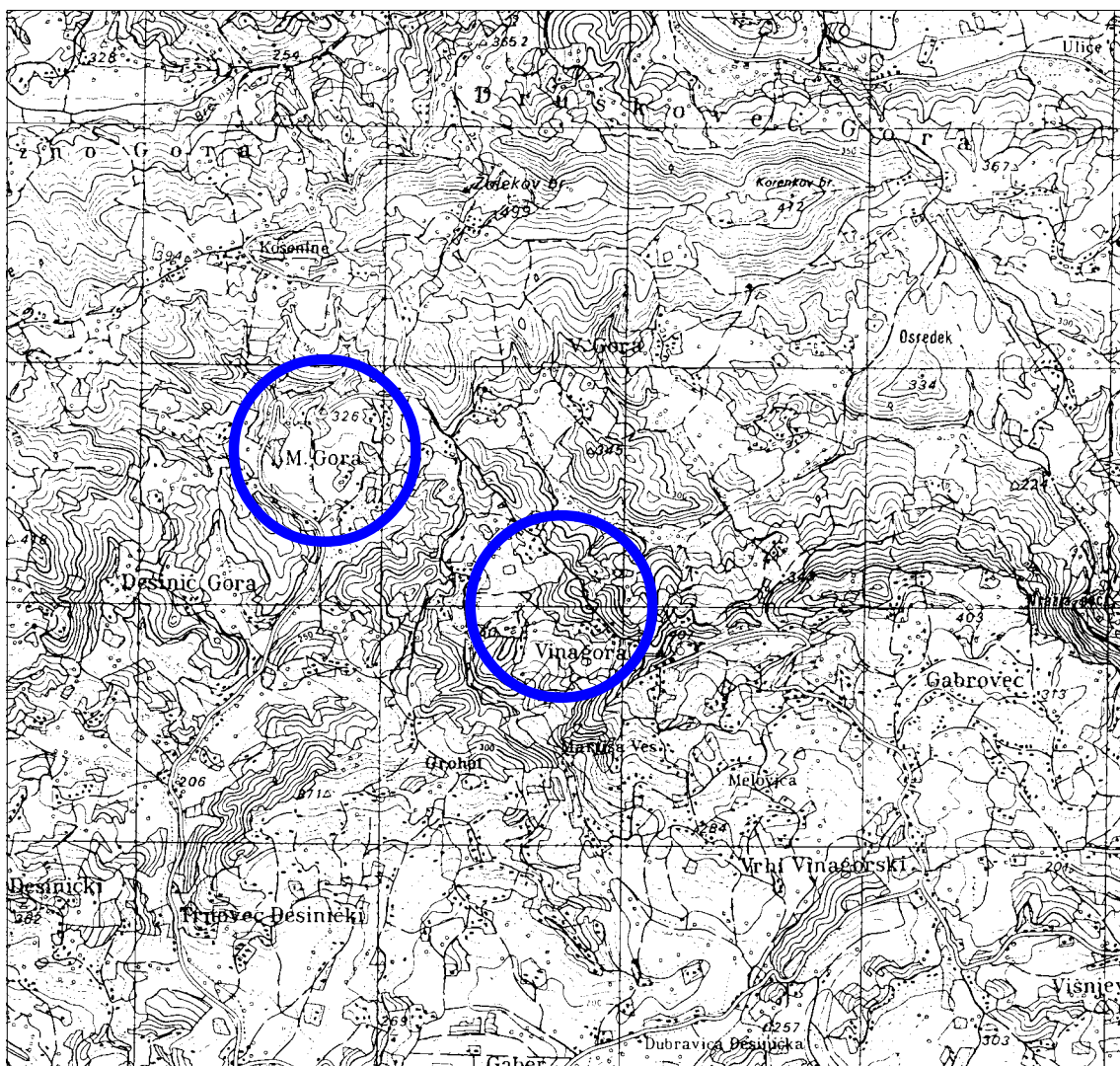
Schlüsselwörter: Spätbronzezeit, Urnenfelderkultur, Violinbogenfibeln, Mala Gora, Hrvatsko zagorje, Kroatien.

Dio sjeverozapadne Hrvatske, odnosno Hrvatsko zagorje, može se promatrati uz osobitosti njegova zemljopisnog smještaja, kao područje reljefno zatvoreno Košničkom, Brezničkom i Desiničkom gorom, zatim Vinagora i Kostelskom gorom, koje se lepezasto pružaju uzduž cijeloga rubnoga pograničnog područja sa susjednom Slovenijom. Kostelska gora na istoku s najvišim vrhom na 420 m n. v., te Košnička gora s 493 m n. v. na najzapadnijem rubu Hrvatskog zagorja - teritorijalno ocrtavaju i zaokružuju položaje tih nekadašnjih srednjovjekovnih povijesnih općina Klanjec i Pregrada, a danas u širim okvirima pripadaju Krapinsko-zagorskoj županiji. Uzduž cijeloga riječnog toka rijeke Sutle, smjerom njezin pružanja od izvora u Štajerskoj, zatim Rogateca, Huma na Sutli, Miljane, Kumrovca i dalje prema jugu, ona prati hrvatsku granicu koja je i bila prirodna prepreka od najstarije prošlosti, a istodobno je otvarala daljnji prolaz prema jugu u Posavinu (CRKVENČIĆ, 1974., 63.-87.).

Upravo u tom središnjem spletu gorskih visoravni uzdiže se Vinagora, s najvišom kotom od 409 m n. v., kao dominantna zagorska gora, na strateškom položaju koji povezuje najviše vrhove okolnih vinagorskih obronaka. Smještena je u osmišljenom sustavu obrane između riječnih tokova Sutle,

Horvatske i Kosteljine. Uvjeti koji su djelovali na naseljavanje u pretpovijesnim razdobljima, svakako su i riječni tokovi koji su uvjetovali podizanje naseobinskih objekata na nešto višim položajima uz rubne nizinske predjele. Splet vinagorskog masiva, razgranat u ograncima Male i Velike gore, u razvedenim gorskim lancima pod kojima se skrivaju pitomi zagorski brežuljci, prostori su koji su povezivali odvojene gorske visove. Upravo su ovi zagorski podgorski položaji kao prirodna zakloništa, tijekom pretpovijesnih razdoblja pružali povoljne uvjete za naseljavanje i duže obitavanje uz bogatstvo šuma i lova na divljači, poljodjelskog uzgoja, te blizinu rijeka i njihovih pritoka s mogućnošću bavljenja ribolovom.

Preko vinagorskih vrhova postoje dva glavna kolna prijelaza: jedan na zapadu preko Malog Tabora i Prišlina na Breznu goru, a drugi južno Desiničkom i Velikom Taborom na Miljanu. Treći prijelaz vodio je preko Male gore na Veliku goru, koje su morale imati istaknuti refugijalni značaj u sklopu vinagorskih vrhova. Doline potoka i usjeci uz potoke povezivali su pojedine odvojene predjele na lakši, pristupačniji način i bili su idealna komunikacijska veza među naseljima. Položaj Velike gore s gotovo okomito postavljenim strmim stijenama na sjeveru, onemogućavao je bilo kakav pristup s te

Sl. 1. Detalj zemljovida s položajem kasnobrončanodobne nekropole u zaselku Hlupići u Maloj gori, općina Pregrada. Mjerilo 1:25.000

Abb. 1 Detail der Landkarte mit Plan der spätbronzezeitlichen Nekropole im Dörfchen Hlupići in Mala Gora, Gemeinde Pregrada. Maßstab 1:25000

strane, dok je zapadna zaravan omogućavala prilaz na povoljan gradinski položaj na koti od 494 m n. v. U zaštićenoj podgorskoj zoni gradine prostire se kotlina s usjekom kojim protječe izvor potoka Horvatska, povezujući glavnu prometnu arteriju što je vodila spram Desinića za Imeno ili Pregradu. Sa zapadne strane uzdiže se nešto manji planinski masiv Male gore s najvišim vrhom od 399 m n. v., podno kojega se s njenog južnog dijela pruža brežuljak Srebotnjak sa zaselkom Hlupići.

Pod obroncima brežuljka Srebotnjak slijedom sretnih okolnosti skupljač starina I. Hrestak iz Benkova još 1993. godine prikupio je nekolicinu vrijednih brončanih nalaza. Naime, radi se o brončanodobnim nalazima koje je Hrestak skupio od pok. Ljube Hraštic s njezina zemljišta. Ona je oruđi njivu naišla na ostatke pepela i spaljenih kostiju, te pet brončanih fibula. Danas se još naziru nekad postojeći tragovi porušene kuće Lj. Hraštic u Maloj gori broj 40., čiji se temelji kuće prate u obrisima podnožja brežuljka Srebotnjak. Zidovi kuće građeni su od većih klesanih kamenih blokova, korištenih vjerojatno s obližnjih gorskih visoravni Velike gore,

karakteristika su svojstvene i složene geološke posebnosti Hrvatskog zagorja. Dio lokaliteta nalazi se pod temeljima kuće, a drugi dio prekrile su oranice pod kojima se skrivaju tragovi nekropole iz vremena starije faze kasnoga brončanog doba.

U nedostatku bilo kakvih stratigrafskih podataka o okolnostima nalaza, osim podataka da su pronađeni u Maloj gori na zemljištu Ljube Hraštic prigodom zemljanih radova s tragovima pepela i ljudskih kostiju, pretpostavljamo da se radi vjerojatno o žarnoj nekropoli iz koje su prikupljeni brončani nalazi. Tim ćemo nalazima obratiti pozornost, s obzirom na njihovu tipološku pripadnost.

U okvirima razvoja metalurške djelatnosti tijekom brončanog doba koja je svoj odraz pronašla u intenziviranju ove proizvodnje na prostorima međurječja Drave i Save u vrijeme starije faze kulture polja sa žarama, posvjedočile su mnogobrojne ostave upravo na prostorima broskog Posavlja i Hrvatskog zagorja. Slijed povijesnih zbivanja na prijelazu iz 13. u 12. st. pr. Kr. vezan je uz prvi val egejske, a time i pojavu ritusa incineracije te novih specifičnih oblika oruđa i oružja, kao što su: mačevi s drškom u obliku jezička tipa

Sprockhoff II A, bodeži s drškom u obliku jezička srodnih Peschiera tipa, plamenasta koplja, britve X tipa, šuplje sjekire i sjekire sa zaliscima te posebna oprema ratnika.

Upravo je to vrijeme nastanka pojedinih skupina brončanog nakita među kojim se raspoznaje niz posebnih oblika koji postaju tipološki srodni ostalim oblicima na srednjoeuropskim prostorima. Unutar nekih uobičajeno oblikovnih formi brončanog nakita, karakterističnog upravo za pojavu kasnoga brončanog doba, izdvajaju se pojedini oblici koji postaju svojstveni samo za područje sliva međurječja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Uz pojačanu metaluršku djelatnost, izrada brončanog nakita po prvi put poprima široke zamahe i prisutna je u svim oblicima duhovne i materijalne kulture tog vremena. Kasnobrončanodobna proizvodnja metalurških radionica postaje opća pojava u naseljima tog doba na širim europskim prostorima i tada se oblikuju mnogobrojni tipovi oruđa i oružja koji postaju signifikantni za definiranje pojedinih kultura. Vezano uz te promjene javlja se veće prisustvo brončanog nakita i oružja u nekropolama kao prilog u žanim grobovima, a posebno u ostavama, koje nose samo svoje osebujne značajke od oblikovnoga do dekorativnog načina ukrašavanja nakita.

Pojedine brončanodobne etničke zajednice svojim maštovitim oblikovnim formama stvaraju različite stilove i osnivaju pojedina proizvodna središta od Egeje i Podunavlja, Karpatske kotline, međurječja Drave, Dunava i Save, Hrvatskog zagorja do sjevernoitalskih, alpskih i drugih srednjoeuropskih radionica. Svaka za sebe, one stvaraju svoje raspoznatljive oblike brončanog nakita, oruđa i oružja.

Pojava specifičnih - lokalnih *fibula u obliku violinskoga gudala* i njene varijante, *fibula s ovalno raskucanim lukom*, posebno karakterizira ovu stariju fazu kulture polja sa žarama u vrijeme njezina najvećeg uspona. Promatrano tipološki, fibule u obliku violinskoga gudala na našim prostorima zastupljene su u nekoliko osnovnih inačica, kao što je već prije uvidio F. Staré i podijelio ih u dvije osnovne skupine: fibule u obliku violinskoga gudala sa žljebastom nožicom ili na fibule sa spiralnom nožicom (STARÉ, 1960., 81.). S obzirom na raspoloživi fundus nalaza fibula u obliku violinskoga gudala na prostorima međurječja koje je objavila K. Vinski-Gasparini, tijekom narednog razdoblja one nisu dopunjene novim priložima u obliku slučajnih nalaza niti iz zatvorenih grobnih cjelina. Stoga ovu tipološku podjelu možemo u potpunosti podržati i prilagoditi našim nalazima fibula iz Hrvatskog zagorja (VINSKI-GASPARINI, 1973., 113.).

Prva skupina:

a/ fibule s niskim ravnim glatkim, tordiranim ili ornamentiranim lukom kod kojih luk teče paralelno s iglom;

b/ fibule s glatkim, tordiranim ili ornamentiranim lukom i trokutastom žljebastom nogom.

Druga skupina:

a/ fibule čiji je luk paralelan s iglom i s utorom za spiralnu nogu;

b/ fibule čiji je luk ovalno zasvođen sa spiralnom nogom;

c/ fibule čiji luk nosi ukras osmica uz petlju i spiralnu nogu;

d/ fibule sa ovalno raskucanim lukom jednodijelnog ili dvodijelnog tipa sa spiralnom nogom.

Fibule u obliku violinskoga gudala rađene su od tanje brončane šipke ili deblje žice, rombičnoga ili okruglog presjeka i karakteristična su pojava brončanog nakita na prostorima međurječja, gdje se smatra da je i njihovo autohtono porijeklo. Nalazi svih ovih tipova fibula u obliku violinskoga gudala brojčano su najviše zastupljeni u ostavama brodskog Posavlja, kao što su ostave Poljanci, Pričac i Brodski Varoš, te u okolici Vinkovaca u ostavi Otok - Privlaka (VINSKI-GASPARINI, 1973., T. 90., 3, 5, 11-13, 15-16, T. 91., 1-2, 5-6, 8.).

U istraživanju porijekla i nastanka kulture polja sa žarama na prostorima sjeverozapadne Hrvatske u svojoj sintezi K. Vinski-Gasparini, obratila je posebnu pozornost upravo fibulama u obliku violinskoga gudala, od kojih je na ovim prostorima sačuvan 31 nalaz (VINSKI-GASPARINI, 1973., 112.). Među rijetkim nalazima ove skupine fibula s niskim glatkim i tordiranim lukom na prostorima sjeverne Hrvatske, spominju se dvije fibule iz ostava u *Podrutama* u općini Novi Marof u Varaždinskoj županiji, te jedna u ostavi *Topličica I.*, pronađena 1886. godine na sjevernoj strani brijega Pokojec, (između sela Topličica i Gotalovec) u općini Budinščina u Krapinsko-zagorskoj županiji (VINSKI-GASPARINI, 1973., T. 91., 8, 11, T. 92., 17.). Druge dvije fibule potječu iz nekropole i to: fibula u obliku violinskoga gudala iz nekropole u *Zlataru*, te fibula s ovalno raskucanim lukom iz nekropole na *Špičaku* u Bojačnom, obje u Krapinsko-zagorskoj županiji (VINSKI-GASPARINI, 1973., T. 90., 8; PAVIŠIĆ, 1998., T. 1., 1.). Ovom prigodom pridružujemo im nove nalaze ovih triju fibula iz *Male gore* u općini Pregrada, dok se drugim dvjema s istog lokaliteta izgubio trag, prema navođenju I. Hrestaka (T. 1., 1, 3, 5).

Skupina od sačuvane tri brončane fibule u obliku violinskoga gudala iz zaselka Hlupići u *Maloj gori* ulazi u krug poznatih kasnobrončanodobnih nalaza na prostorima sjeverozapadne Hrvatske, iz vremena starije faze kulture polja sa žarama. One su po svojoj brojnosti tipova i raznolikosti ukrašavanja postale poznate i na širim europskim prostorima (RIEMANN, 1979., 5.-85.; MÜLLER KARPE, 1959., 89.-91.). Promatrajući ih u širim srednjoeuropskim okvirima tijekom slijeda kultura na ovim zagorskim prostorima, postaju još zanimljivije jer imaju posebno kulturološko značenje.

Fibule u obliku violinskoga gudala iz *Male gore* u okviru svojih osnovnih obilježja pokazuju neke tipološke srodnosti s onima već prije poznatima iz Hrvatskog zagorja i brodskog Posavlja, ali uz neke svoje značajke, kojima smo obratili pozornost u ovom radu. Premda sve tri fibule u obliku violinskoga gudala pripadaju istoj skupini fibula i rađene su dosta ujednačeno, postoje uočljive tipološke razlike po kojima se svaka od njih raspoznaje po svojim obilježjima. Na prvi pogled čini se da su sve izrađene u istom radioničkom krugu, te da se majstor samo poigrao njihovim veličinama, poredavši ih od najmanje do najveće i svakoj od njih atribuirao njene posebnosti. U okviru osnovnih tipoloških svojstava, fibule u obliku violinskoga gudala iz *Male gore* karakterizira niski vodoravni glatki luk i žljebasta nožica polukružno zasvođena. Sve tri fibule sačuvane su u cjelini, izrađene su u jednom dijelu od brončane šipke okrugla presjeka.

Najmanja fibula u obliku violinskoga gudala rađena je od brončane žice, čiji luk teče vodoravno s iglom fibule, glava je povijena u jednu veću petlju, i završava niskom žljebastom

nožicom, čiji je završetak istanjen i polukružno zaobljen. Igla završava trnom i gotovo neprimjetno izlazi iz položaja žljebaste nožice (T. 1., 1). Dimenzije: dužina fibule s iglom 4,8 cm; visina luka na nozi 1,2 cm; visina luka na petlji 1,4 cm.

Fibula u obliku violinskoga gudala sa žljebastom nožicom nešto je veća od prethodne, izrađena je također od brončane žice okrugla presjeka. Fibula je načinjena iz jednog dijela brončane žice, koja je gotovo na sredini luka povijena u petlju i dalje se nastavlja u vodoravni luk koji završava niskom žljebastom nožicom, istanjenom na krajevima s polukružnim završetkom (T. 1., 3.). Dužina fibule s iglom 5,6 cm; visina luka 1,3 cm.

Treća, odnosno najveća fibula iz ove skupine, fibula u obliku violinskoga gudala, razlikuje se u odnosu na dvije prethodne (T. 1., 5). Fibula je rađena također od brončane žice okrugla presjeka, jednodijelnog je tipa i kod nje teče luk paralelno s iglom. Dugi vodoravni luk na položaju glave fibule povija se u dvostruku petlju koja se nadalje produžuje u iglu. Ponavlja se izrada istanjene žljebaste noge, postavljene dosta visoko i polukružno zaobljene. Igla izlazi svojom dužinom izvan ležišta žljebaste noge i završava šiljastim istanjenim vrhom igle. Dužina fibule do igle 5,6 cm; dužina s iglom 7,8 cm; visina luka na nozi 1,3 cm; visina luka na petlji 1,5 cm.

Ova se treća fibula svojom veličinom i dvostrukim petljama izdvaja oblikovno od manjih dviju fibula iz *Male gore*, vjerojatno stoga što je svojom veličinom obuhvaćala veći, deblji dio odjeće. Stoga je vjerojatno i njena funkcionalnost pojačana dvostrukim petljama, a time i produženim vrškom igle fibule. Teško je zasad govoriti o njenoj pripadnosti muškoj ili ženskoj nošnji u nedostatku ostalih podataka iz grobnog ritusa nekropole.

Fibula iz *Zlatara* pripada prvoj skupini fibula u obliku violinskoga gudala s niskom žljebastom nožicom koja teče vodoravno s iglom fibule. Ona je, nažalost vrlo fragmentarna, ali ipak značajna za određivanje užega kulturnoga kruga fibula u obliku violinskoga gudala na prostorima sjeverozapadne Hrvatske (T. 1., 4). Fibula je imala, vjerojatno, vodoravan luk koji je tekao paralelno s iglom i sačuvanu petlju kojom se svrstava u tip fibula u obliku violinskoga gudala s niskom žljebastom nožicom, kako ju je još Staré tipološki klasificirao (STARÉ, 1960., 81.). Srodan tip fibule slijedimo u ostavi Podcrkavlje kod Slavenskoga Broda, koja je od brončane žice, okrugla presjeka luka, te rombičnoga presjeka petlje na luku (VINSKI-GASPARINI, 1973., T. 90., 7).

Fibula iz ostave u *Podrutama* (T. 1., 2) s deformiranom nogom pripada drugoj skupini fibula u obliku violinskoga gudala s uzdignutim tordiranim lukom i trokutastom žljebastom nogom (VINSKI-GASPARINI, 1973., 105., T. 81., B 14). Ostava je uz ostale specifične brončane nalaze: šuplje sjekire s "V" ukrasom, plamenasta koplja i koplja tipa Kisapati, nož s prstenastim završetkom, srpom, ulomcima vedra tipa Kurd i fibulom s ovalno raskucanim lukom, datirana u Ha A1 stupanj, odnosno apsolutno kronološki po Merhartu i Müller-Karpeu u 12. st. pr. Krista (MERHART, 1930., 116; MÜLLER-KARPE, 1959., 89.-91.). U gornjoj Posavini u grobu 289 u nekropoli u Dobovi nalazimo srodan primjerak fibule s tordiranim lukom, petljom i žljebastom nogom, koja datira bogati grob u Ha A1 po srednjoeuropskoj kronologiji (VINSKI-GASPARINI, 1974., 13., T. VII., 7).

Ostava iz *Topličice I.* sadrži pedesetak brončanih nalaza karakterističnih za stariju fazu kulture polja sa žarama, kao što su: narukvice s horizontalnim i vertikalnim narebrenjima, narukvice s cik-cak ukrasom, spiralni rukobran, rana britva kvadratne forme, sjekire sa zaliscima slavenskoga i podunavskog tipa, šuplja sjekira s "V" ukrasom, srpovi, jezičac bodeža tipa Brodski Varoš, koplje i puceta (VINSKI-GASPARINI, 1973., 102., T. 76.). Uz ove karakteristične brončane nalaze Ha A1 stupnja, sadrži i fibulu u obliku violinskoga gudala s tordiranim lukom, vodoravno postavljenom iglom i ukrasnom osmicom kraj petlje, koja je nosila vjerojatno i spiralnu nožicu (T. 1., 7). Prema svojim osnovnim tipološkim obilježjima, ona pripada drugoj skupini fibula u obliku violinskoga gudala s niskim vodoravnim tordiranim lukom i iglom koja je tekla paralelno s lukom i spiralnom nogom. Ukrašenost petlje na luku u obliku osmice svojstven je oblik ukrasavanja pozamenterijskih i peschiera fibula, koje su karakteristične za istočnoalpski kulturni krug, kakve se javljaju u nekropoli Mühlau u grobovima I i II u Tirolu, datirane su u Ha A1 stupanj (WAGNER, 1943., T. 9., 8, T. 11., 9). Fibulu iz *Topličice I.* kao rijedak primjer na prostorima međurječja možemo pridružiti toj istočnoalpskoj skupini kao i srodan primjer fibule s tordiranim lukom i spiralnom nogom iz spilje Podumci kod Unešića, kao najjužniju točku rasprostiranja fibula u obliku violinskoga gudala, datiranom u horizont Liburnija I. (BATOVIĆ, 1959., 38., T. I., 3).

Na prostorima sjeverozapadne Hrvatske poznati nalazi fibula s ovalno raskucanim lukom i spiralnom nogom, javljaju se u kasnobrončanodobnoj nekropoli *Špičak* u Bojačnom i ostavi u *Podrutama* kod Novog Marofa u varaždinskoj Podravini (PAVIŠIĆ, 1998., T. 1., 1; VINSKI-GASPARINI, 1973., T. 81., B 14). Druga fibula iz *Podruta* očuvana je samo u dijelu fragmentarnoga raskucanog luka i nosivog dijela spiralne noge na jednoj strani luka, dok s druge strane spiralna noga također nedostaje (T. 1., 8). Pripada tipu dvodijelnih fibula s ovalno raskucanim lukom koji je tekao paralelno s iglom fibule i spiralnom nogom. Fibula pokazuje najviše srodnosti s fibulama iz bogate ostave u Brodskom Varošu, s pojavom niza varijanti koje se odražavaju ponajviše u načinu dekoriranja pločastog luka fibule s dvostrukim nizom gustih kosih zarez, ponekad ispunjenih motivom labrisa ili točkastim nizom (VINSKI-GASPARINI, 1973., T. 92., 5, 9-10).

Fibula sa *Špičaka* je fragmentarna i nedostaje joj ukras osmice na drugoj strani luka fibule i spiralne nožice (T. 1., 6). Fibula je po sredini luka ukrašena s nekoliko raspršenih točkica, te nizom okomitih zarez u uglu pločastog luka na prijelazu u ukrasnu osmicu. Srodne tipove fibula s ovalno raskucanim lukom ukrašenim nizom kosih zarez po obodu luka fibule susrećemo u ostavama u slavenskoj Posavini i to na jednodijelnim analognim fibulama u ostavi iz Brodskog Varoša (VINSKI-GASPARINI, 1973., T. 92., 9-10). Ukrasavanje raskucanog luka geometrijskim ornamentima te iscertkanim rubovima nalazimo najbliže analogije na fibuli iz ostave u *Podrutama* kod Novog Marofa (T. 1., 8). Možda je ova fibula lokalni proizvod iz obližnje metalurške radionice na prostorima oko Sv. Petra Ludbregskog kod Ludbrega, gdje se pretpostavlja postojanje jednoga sjevernoga radioničkoga kruga za izradu fibula u obliku violinskoga gudala (ŠIMEK, 1979., 106.-119.).

Sl. 2. Fibule u obliku violinskog gudala iz Male gore (snimio B. Šiljeg)

Abb. 2 Violinbogelfibeln aus Mala gora (Foto: B. Šiljeg)

Na susjednom istočnoalpskom prostoru javljaju se srodne fibule listolikoga raskucanog luka, sa spiralnom nogom u nekropolama Gemeinlebaren, Unterradel i Illmitz među nalazima grupe Baierdorf, datiranim u vrijeme Ha A1 stupnja starije kulture polja sa žarama (PITTIONI, 1954., 418.). Na prostorima srednje Europe javlja se ovaj tip fibule nešto kasnije od naših primjera fibula s ovalno raskucanim lukom, pod nazivom Spindlersfelder fibule, po nalazištu kod Berlina (SPROCKHOFF, 1938., 205.). Tipovi Spindlersfelder fibula su jednodjelnoga ili dvodjelnog tipa, međusobno se razlikuju u proporcijama i ornamentici pločastoga listolikoga luka fibule. O podrijetlu i raširenosti ovog tipa fibula u srednjoj Europi pisao je E. Sprockhoff koji je u razgranatom spektru oblika tih fibula na osnovi ornamentike razvedenog luka u raznim inačicama urezanih motiva, utvrdio vremensku pripadnost pojedinih tipova fibula (SPROCKHOFF, 1938., 205.). Sprockhoff je u svojoj klasifikaciji utvrdio da rane Spindlersfelder fibule imaju malu spiralnu nogu, čiji promjer nije veći od trećine luka, što znači da se jedva razlikuju u veličini spiralne opruge i luka fibule. Osobitost je ovih fibula da se na njima susreće motiv pješčanog sata na proširenom luku fibule u različitim varijantama oblika, te obrub od šrafiranih crtica uz sam pločasti luk fibule. Ovaj stariji tip Spindlersfelder fibule datiran je u Ha A1 stupanj. Postupno se luk smanjuje, spiralni diskovi s obje strane postaju sve veći tijekom Ha B1 stupnja, tako da promjer odgovara gotovo polovini luka fibule. Tijekom Ha B1 stupnja, luk fibule postaje sve veći i u nekim primjercima poprima asimetrične oblike u vidu plohe romba. Središnja površina plohe ukrašena je različitim geometrijskim or-

namentima te pojedinačno s ukrasom bukla, kao na nalazima iz Moravske i Bavorske (BRUNN, 1968., 90.-91.).

Müller-Karpe je ove osebujne tipove fibula s ovalno raskucanim lukom podijelio u dvije skupine na osnovi načina izrade, veličine i ornamentike odnosno na jednodijelne i dvodijelne tipove (MÜLLER-KARPE, 1951., 196., 2a i 2b). Na prostoru od Češke do Transdanubije nazvao ih je tipom Rošice po raskucanom luku ukrašenim po sredini vodoravnim motivom. Drugi tip fibule s ovalno raskucanim lukom prati na prostoru istočne Mađarske (Alfölda i Potisja) s ukrašenim lukom po sredini u obliku pješčanog sata ili labrisa (PITTIONI, 1954., 420.).

Pojava fibula u obliku violinskoga gudala i fibula s ovalno raskucanim lukom na zagorskim lokalitetima, nije samo slučajna, pretpostavimo li da je jedno od njihovih središta bilo u posavskom krugu uz lijevu obalu Save oko Broda, a drugo, kako je prepostavila K. Vinski-Gasparini, uz gornji tok Save i Kupe ili nešto sjevernije upravo na ovim prostorima. Promatramo li dosad registrirane velike ostave u posavskim radionicama s 19 nalaza fibula u obliku violinskoga gudala, onda je doista utemeljena ova pretpostavka o traženju njihove autohtonosti s jednim južnim metalurškim središtem oko Broda, dosta uvjerljiva (VINSKI-GASPARINI, 1973., 113.). Nalazi veće metalurške ljevaonice u nekom od naseobinskih lokaliteta s popratnim kalupima i sirovom broncom dosljedno će dopuniti ovu tezu. Preostali nalazi od 12 fibula u obliku violinskoga gudala javljaju se na ostalim lokalitetima u međurječju od Drave na istoku do Kupe na zapadu, te Sutle i Bednje na sjeveru.

Druga skupina iz ostava, naselja i nekropola na zagorskim lokalitetima ukazuje svojim brojnim i raznolikim brončanim artefaktima na pretpostavku da se na ovim sjevernim prostorima također morao razviti veći metalurško-ljevaonički centar, za što danas postoje novi materijalni dokazi na širem području oko rijeke Bednje. Nalazi dvodijelnih kalupa za višekratnu uporabu, te jednodijelnih kalupa za jednokratnu uporabu iz *Sv. Petra Ludbreškog* u okolici Ludbrega, ukazuju na postojanje ljevaonice metala u tome kasnobrončanodobnome naseobinskom lokalitetu u vrijeme posljednje V. faze kulture polja sa žarama (ŠIMEK, 1979., 106.-119.). Novija istraživanja na položaju *Staro groblje* u *Sv. Petru Ludbreškom* ukazala su na postojanje više arheoloških zona u neposrednoj okolici uz staro riječno korito rijeke Bednje, kao što su položaji: Gradina, Gradišće, Kolibe, Selišće, crkva *Sv. Petra* i selo *Kapela Podravska*. U okvirima razmatranja ove problematike, nije isključena mogućnost postojanja još jednoga ljevaoničkog centra oko starog toka rijeke Krapinice, na što ukazuju brojni nalazi iz obližnjih ostava u Podrutama, Strugi, Budinščini, Topličici I. i Topličici II., te nalaz dvodijelnog kalupa iz kasnobrončanodobnog naselja u Krapini - Stari grad kao i brončanih nalaza iz položaja *Židovski grad* u Krapini, u srcu Hrvatskog zagorja. Raznolikost i brojčanost srodnih brončanih nalaza na okolnim kasnobrončanodobnim nalazištima (Krapina - Stari grad, *Židovski grad*, *Petrovsko*, *Radoboj*, *Budiščina*, *Topličica I. i II.*, *Budinščina*, *Miljana*), možda je proizvela baš neka krapinska ljevaonica i distribuirala ih svojim trgovačkim putovima u svim smjerovima s kojima je dolazila u doticaj, koji su se ovdje ispreplitali tijekom višestoljetne prošlosti.

Bogate ostave na zagorskim prostorima iskazane su u priložima oruđa, oružja i nakita u vrijeme starije faze kulture polja sa žarama odnosno u vrijeme II. faze, kada je i njihova prisutnost na ostalim nalazištima najizraženija u međurječju na prijelazu 13. u 12. st. pr. Kr. To je bio odraz nemirnih događaja u trenutku opasnosti, kada su brončani predmeti zakopani kao materijalna vrijednost. Prilozi brončanih artefakata javljaju se u nalazištima u *Peklenici i Belici* kod Čakovca, *Donjoj Poljani* kod Jalžabeta, *Strugi* kod Ludbrega, *Podrutama* kod Novog Marofa, *Topličici I. i Topličici II.* kod Budinščine i na *njivi "Rebar"* u Budinščini. Ostave iz mlade faze kulture polja sa žarama odnosno iz njene IV. i V. faze, iskazane su u ostavama u *Miljani* u Zagorskim Selima i *Ivanču Bistranskom* kod Zaprešića, te u *Kamenoj Gorici* kod Novog Marofa, koje po svojim tipološkim obilježjima brončanih nalaza iskazuju autohtona obilježja te vjerojatno porijeklo iz domaćih radionica.

Svi tipovi fibula u obliku violinskoga gudala u zagorskim ostavama javljaju se istodobno u II. fazi kulture polja sa žarama ili apsolutno kronološki u Ha A1 stupnju, odnosno u 12. st. pr. Kr. Već je F. Staré utvrdio da su fibule u obliku violinskoga gudala sa žljebastom nožicom starije od onih s trokutastom nogom i datirane su po srednjoeuropskoj kronologiji u Ha A1 stupanj, odnosno u 12. st. pr. Kr. Fibule s polukružno zasvođenim tordiranim lukom i spiralnom nožicom pripadaju skupini mlađih tipova lučnih fibula, datiranih u Ha A2 stupanj (STARÉ, 1960., 81.). Fibula s polukružnim tordiranim lukom i spiralnom nožicom iz groba 108 u nekropoli u Dobovi s fibulom iz Malenca nešto su starije i datirane su u Ha A2 stupanj, odnosno u 11. st. pr. Kr. (STARÉ, 1960., sl. 1., 1).

Bogati zagorski rudnici sirovinskim supstratom omogućili su metaluršku djelatnost od najranijih faza kulture polja sa žarama na tim prostorima. Pojava novih oblika oružja, oruđa, nakita i sirove bronce sa svojim tipološkim karakteristikama kao što su: plamenasta koplja, šuplje sjekire tipa Passau, šuplje sjekire s "V" motivom i resicama, mač s tri rebra zadržavanja i okruglom pločicom tipa Liptauer kao i ostalih - skupna su obilježja starije faze kulture polja sa žarama na prostorima sjeverozapadne Hrvatske. Slijedom daljnjih kulturnih zbivanja, kontinuitet na zagorskim položajima nastavlja se i tijekom naredne IV. i V. faze razvoja mlade kulture polja sa žarama, koje slijedimo u bogatim ostavama iz *Kamene Gorice* kod Novog Marofa, *Miljane* te *Ivanča Bistranskog* u Hrvatskom zagorju. Po raznolikosti brončanih nalaza i svih tipoloških karakteristika, ostava iz *Miljane* obilježila je kulturni horizont - *Miljana* faza IV. kulture polja sa žarama, odnosno vremenski 10. st. pr. Kr. u čiji horizont spada i srodna ostava iz *Ivanča Bistranskog*. U najmlađu V. fazu kulture polja sa žarama po svojim tipološkim obilježjima uvrštena je ostava iz *Kamene Gorice* kao posljednja u nizu ostava na zagorskim nalazištima (VINSKI-GASPARINI, 1983., 662.-665.).

Bilješka: U okviru istraživanja arheološke topografije Krapinsko-zagorske županije, ovom prigodom zahvaljujemo gosp. Ivanu Hrestaku na prikupljenim brončanim nalazima iz Male gore, te posebno dr. sc. Josipu Kolesariću koji nam je prikupio ostalu topografsku građu. Za crteže najljepše zahvaljujem Miljenku Greglu.

LITERATURA

- BATOVIĆ, Š., 1959., Iz ranog željeznog doba Liburnije, *Diadora 1*, Zadar, 38.
- BRUNN, W., A., 1968., *Mitteldeutsche Hortfunde der jüngeren Bronzezeit*, RGF, Band 29, Berlin,
- CRKVENČIĆ, I., 1974., Hrvatsko zagorje, *Geografija SR Hrvatske, Središnja Hrvatska, knj. 2.*, Zagreb, 63.-87.
- MERHART, v. G., 1930., Urnengrab mit Peschierafibel aus Nordtirol, Mainz am Rhein, Schumacher Festschrift
- MÜLLER-KARPE, H., 1954., *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen*, RGF 29, Berlin
- PAVIŠIĆ, I., 1998., Nakit kasnog brončanog doba s nalazišta Špičak kraj Bojačnog, *PrilInstArheolZagrebu*, 13-14, Zagreb, 23.-32.
- PAVIŠIĆ, I., 2000., Die spätbronzezeitliche Siedlung Špičak in Zagorje-Gebiet in Nordwestkroatien, *Die Drau, Mur - und Raab - Region im I. vorchristlichen Jahrtausend*, UPA 78, Bad Radkersburg, 165.-180.
- PITTIONI, R., 1954., *Urgeschichte des Österreichischen Raumes*, Wien
- STARÉ, F., 1960., Grob 108 iz Dobove, *Situla 1*, Ljubljana, 81.-110.
- RIEMANN, H., 1979., Studien zu den Violinbogenfibeln, *Mitteilung des Deutschen Archaologischen Institut*, Band 86, Mainz am Rhein, 5.-85.
- SPROCKHOFF, E., 1938., Die Spindlersfelder Fibel, Ein Beitrag zum Verlauf der germanisch-illyrischen Grenze in Ostdeutschland, *MarbS*, Marburg, 205.-233.
- ŠIMEK, M., 1979., Sv. Petar Ludbreški - nalaz metalurške radionice, *Podr-Zbor*, Koprivnica, 106.-119.
- TERŽAN, B., TRAMPUŽ, N., 1973., Prispevek h kronologiji svetolucijske skupine, *AVes XXIV*, Ljubljana, 416.-439.
- TERŽAN, B., SCHIAVO, F., TRAMPUŽ, N., 1984., *Most na Soči (S. LUCIA) I i II*, *KatMon 23/2*, Ljubljana
- TERŽAN, B., 1990., *Starejša železna doba na Slovenskem Štajerskem*, *KatMon 25*, Ljubljana
- VINSKI-GASPARINI, K., 1968., Najstarija brončana vedra jugoslavenskog Podunavlja, *VAMZ III*, Zagreb, 1.-28.
- VINSKI-GASPARINI, K., 1973., Kultura polja sa žarama u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, *MonFjZadar*, Zadar
- VINSKI-GASPARINI, K., 1974., Fibule u obliku violinskog gudala u Jugoslaviji, *VAMZ VIII*, Zagreb, 1.-32.
- VINSKI-GASPARINI, K., 1983., Ostave s područja kulture polja sa žarama, *PJZ IV*, Sarajevo, 647.-667.

ZUSAMMENFASSUNG

Neue Funde von Violinbogenfibeln in Hrvatsko zagorje

Beitrag zu Erkenntnissen zur älteren Urnenfelderkultur in Nordkroatien

Im Rahmen der Untersuchung zu Ursprung und Entstehung der Urnenfelderkultur im nordkroatischen Raum widmet K. Vinski-Gasparini in ihrer Synthese genau den Violinbogenfibeln, zu denen sich die verwandten Funde aus Mala Gora bei Vinagora zuordnen lassen, besondere Aufmerksamkeit (VINSKI-GASPARINI, 1973, 112). Unter den seltenen Funden dieser Gruppe von flachen Bogenfibeln mit spiralförmigem gerillten Fuß im nordkroatischen Raum werden Funde aus den Vorratsgruben in Topličica I. und Podrute sowie aus der Nekropole in Zlatar erwähnt. Die anderen beiden Fibeln mit oval gehämmertem Bügel und spiralförmigem Fuß sind mit der Nekropole auf Špičak und dem Vorrat aus Podrute verbunden. Bei dieser Gelegenheit seien ihnen die neuen Funde von drei Fibeln aus Mala Gora aus dem Dörfchen Hlupiči zugeordnet, während von den restlichen zwei Fibeln jede Spur verloren gegangen ist (T. 1, 1, 3, 5).

Die Violinbogenfibel aus Mala Gora weist in ihren Grundeigenschaften bestimmte typologische Verwandtschaften mit den bereits bekannten Fibeln aus Zagorje und brodsko Posavlje auf, zeigt aber auch bestimmte eigene Merkmale, mit denen wir uns in dieser Arbeit näher befassen werden. Obwohl alle drei Violinbogenfibeln zur gleichen Fibelgruppe eingeordnet und ziemlich uniform produziert wurden, kann man bestimmte typologische Unterschiede feststellen, die für jede einzelne charakteristisch sind, und die man beachten muß. Auf den ersten Blick scheinen alle drei im gleichen Werkstättenkreis gefertigt worden zu sein, wobei der Meister verschiedene Größen ausprobiert hat, indem er ihnen von der kleinsten bis zur größten jeweils ihre spezifischen Eigenschaften zugewiesen hat. Aufgrund der typologischen Haupteigenschaften ist für die Violinbogenfibeln aus Mala gora der flache gerillte Fuß charakteristisch, der halbkreisförmig von einem horizontalen, flachen, glatten Bügel überwölbt wird. Alle drei Fibeln sind vollständig erhalten und aus einem Stück aus einem Bronzedraht mit rundem Querschnitt angefertigt.

Die kleinste Violinbogenfibel ist aus Bronzedraht gearbeitet, dessen Bügel parallel zur Fibelnadel verläuft, der Kopf ist in eine größere Schlaufe gebogen und endet in einem flachen gerillten Fuß, der am Ende immer dünner wird und halbkreisförmig ausläuft. Die Nadel endet in einem Dorn und ragt fast unmerklich aus dem Lager des gerillten Fußes heraus (T. 1, 1).

Die zweischlaufige Violinbogenfibel mit gerilltem Fuß ist etwas größer als die vorher beschriebene. Sie wurde ebenfalls aus rundem Bronzedraht angefertigt. Die Fibel besteht aus einem Stück, das fast in der Mitte des Bügels zu einer Schlaufe gebogen ist und in sich in einem waagerechten Bogen fortsetzt, der in einem flachen gerillten Fuß mit dünnen, halbkreisförmig gebogenen Enden ausläuft (T. 1, 3).

An der dritten und größten der zu dieser Gruppe gehörenden Violinbogenfibeln sind im Verhältnis zu den beiden vorher beschriebenen einige größere Unterschiede festzustellen (T. 1, 5). Die Fibel ist - wie die ersten beiden - aus rundem Bronzedraht in einem Stück gearbeitet mit parallel zur Nadel verlaufendem Bügel. Der lange waagerechte Bügel ist am Fibelkopf in zwei Schlaufen gebogen, die zur Nadel verlängert sind. Das Motiv des schmaler werdenden gerillten Fußes kommt wieder vor, hier ziemlich hoch gestellt und halbkreisförmig gebogen. Die Nadel ragt ihrer Länge nach über die Lagerung des gerillten Fußes heraus und endet in der spitz zulaufenden dünnen Spitze. Die Fibel hebt sich aufgrund ihrer Größe und ihrer zweischlaufigen Form von den zwei kleineren Fibeln aus Mala gora ab. Wahrscheinlich sollte sie einen größeren Teil des Gewandes zusammenhalten. Daher wurde ihre Funktionalität durch die zweifachen Schlaufen und somit auch durch die verlängerte Nadelspitze verbessert.

Die Fibel aus der Nekropole in Zlatar gehört ebenfalls zur ersten Gruppe der Violinbogenfibeln mit flachem gerilltem, parallel zur Nadel verlaufendem Fuß (T. 1, 4). Die Fibel ist nur äußerst fragmentarisch erhalten, jedoch zur Bestimmung des engeren Kulturkreises der Violinbogenfibeln auf dem Gebiet Nordkroatiens von Bedeutung. Die Fibel aus dem Vorrat in Podrute mit einem deformierten Fuß läßt sich in die zweite Gruppe der Violinbogenfibeln mit gerilltem Fuß einordnen, die analog der verwandten Fibel aus dem Grab 289 in Dobova in die Stufe Ha A1 nach der mitteleuropäischen Chronologie datiert wurde (T. 1, 2). Der Vorrat aus Topličica I. enthält neben ca. fünfzig Bronzefunden auch eine Violinbogenfibel mit tordiertem Bügel und einer Zier-Acht neben der Schlaufe, die wahrscheinlich auch den Spiralfuß trug (T. 1, 7). Die Fibel aus dem Vorrat Topličica I. läßt sich aufgrund ihrer typologischen Merkmale der Ostalpengruppe von Fibeln aus der Nekropole Mühlau zuordnen, die in die Stufe Ha A1 datiert werden. Ihre nächsten Analogien findet man an der Violinbogenfibel mit tordiertem Bügel und Schlaufe allerdings ohne Acht, aus der Grotte Podumci bei Unešić, die als ihr südlichster Verbreitungspunkt in Kroatien betrachtet werden kann (VINSKI-GASPARINI, 1973, T. 90, 10 a und b).

Neben den Violinbogenfibeln mit flachem, gerilltem sowie mit dreieckigem Fuß sind in Nordkroatien auch die Fibeltypen mit oval gehämmertem Bügel vertreten. Die fragmentarische Fibel mit oval gehämmertem Bügel kommt im Vorrat aus Podrute vor, von ihr ist nur ein Bügelteil und der tragende Teil des Spiralfußes erhalten, der Fuß selbst fehlt jedoch (T. 1, 8). Diese Fibel weist die größte Verwandtschaft mit den Fibeln aus dem reichen Vorrat in Brodski Varoš auf, mit dem Erscheinen einer Reihe von Varianten, die sich vor allem in der Art der Verzierung des Plattenbügels der Fibel mit einer Doppelreihe von dichten, schrägen Einritzungen, die manchmal mit dem Labrismotiv oder mit einer Reihe von Punkten ausgefüllt sind, ausdrückt (VINSKI-GASPARINI, 1973, T. 92, 5, 9-10). Die Fibel von Špičak ist nur fragmentarisch erhalten, ihr fehlt die Verzierung in Form einer Acht an der anderen Seite des Bügels und der Spiralfuß (T. 1, 6). Die Fibel ist in der Mitte des Bügels mit einigen verstreuten Pünktchen sowie einer Reihe von schrägen Einritzungen in der Ecke des Plattenbügels am Übergang in die Acht verziert. Verwandten

Fibeltypen mit oval gehämmertem Bügel, der mit Reihen von schrägen Einritzungen an seinem Rand dekoriert ist, begegnen wir in den Vorräten in der Slawonischen Posavina, und zwar bei eingliedrigen analogen Fibeln im Vorrat aus Brodski Varoš (VINSKI-GASPARINI, 1973, T. 92, 9-10). Im benachbarten Ostalpenraum kommen verwandte Fibeln mit blattförmig gehämmertem Bügel und mit Spiralfuß in den Nekropolen Gemeinlebaren, Unterradel und Illmitz vor und unter den Funden der Gruppe Baierdorf, datiert in die Stufe Ha A1 (PITTIONI, 1957, 418).

Alle Typen von Violinbogenfibeln in den Vorratsgruben von Zagorje kommen gleichzeitig, in der II. Phase der Urnenfelderkultur vor, oder absolut chronologisch von der Stufe Br D bis Ha 1, beziehungsweise vom 13. bis zum 12. Jahrhundert v. Chr.

Die reichen Vorratsgruben im Gebiet von Zagorje zeichnen sich durch Werkzeug-, Waffen- und Schmuckbeigaben aus den Vorräten der II. Phase der Urnenfelderkultur aus. Ihre Beigaben kommen in den Fundstätten aus den Vorratsgruben in Peklenica und Belice bei Čakovec, Donja Poljana bei Jalžabet, Struga bei Ludbreg, Podrute bei Novi Marof, Topličica I. und Topličica II. bei Budinščina und dem Ackerfeld Rebar in Budinščina vor. Die Vorratsgruben in Miljana in Zagorska Sela und Ivanac Bistranski bei Zaprešić sowie in Kamena Gorica bei Novi Marof stammen aus der jüngeren Phase der Urnenfelderkultur, d.h. aus ihrer IV. und V. Phase, wobei der letztere Vorrat aufgrund der typologischen Merkmale seiner Bronzefunde auf autochthone Charakteristika hinweist und wahrscheinlich aus einheimischen Werkstätten stammt.

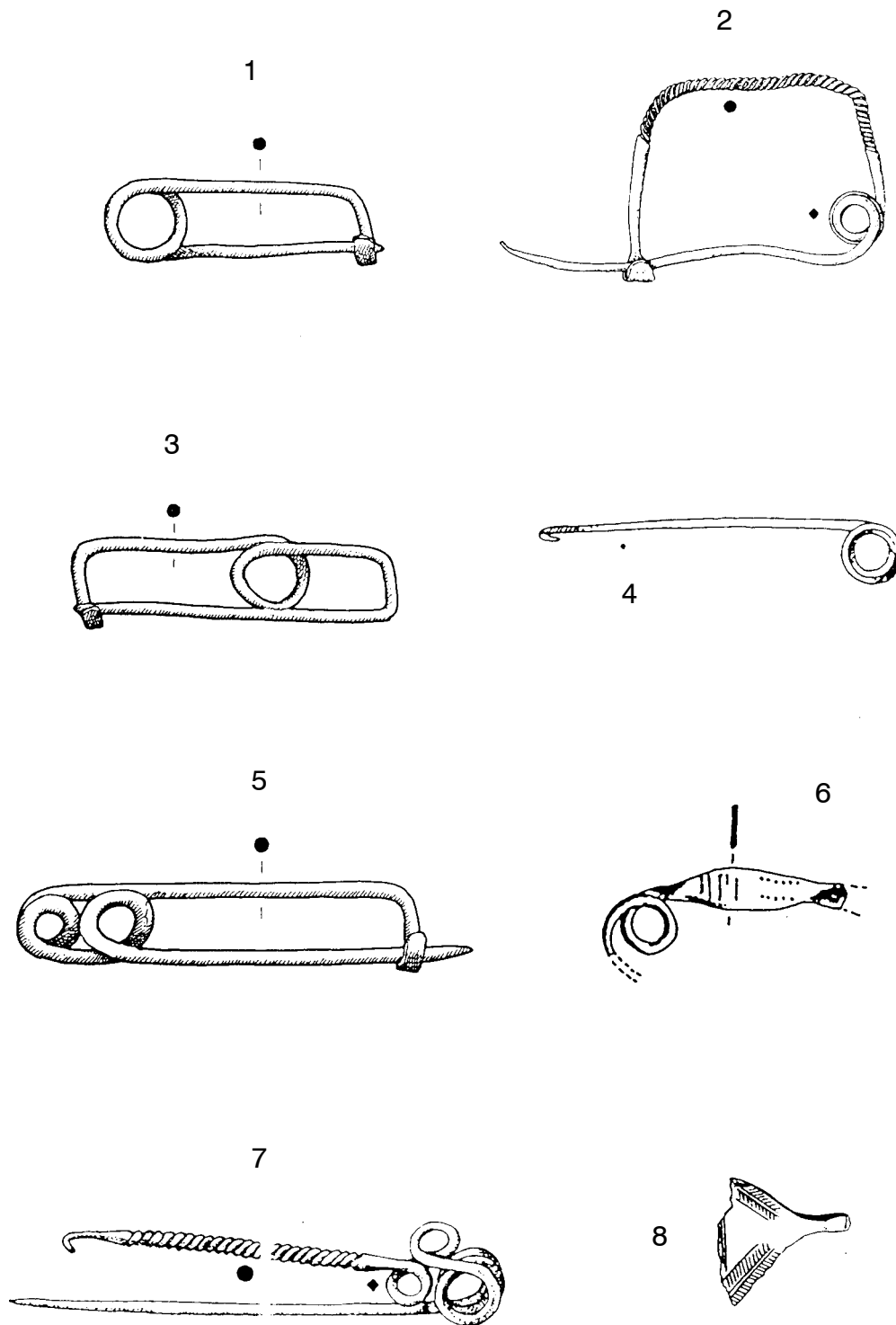
Das Erscheinen der Violinbogenfibeln und der Fibeln mit oval gehämmertem Bügel an den Fundorten in Zagorje ist kein reiner Zufall, wenn wir davon ausgehen, daß sich eines ihrer Zentren im Posavina-Kreis am linken Sava-Ufer befand und das andere Zentrum, wie K. Vinski-Gasparini ange-

nommen hat, am oberen Flußlauf der Sava und Kupa. Wenn wir die bisher registrierten großen Vorratsgruben in den Posavina-Werkstätten mit 19 Funden von Violinbogenfibeln betrachten, erscheint die Hypothese von ihrer Herkunft aus einem südlichen Metallverarbeitungszentrum um Brod (VINSKI-GASPARINI, 1973, 113) ziemlich überzeugend. Die Funde aus einer größeren Metallgießerei in einer der Siedlungsstätten mit dazugehörigen Gießformen und mit roher Bronze werden diese These konsequent ergänzen. Die restlichen Funde von 12 Violinbogenfibeln kommen an den anderen Siedlungsstellen im Zwischenstromgebiet von der Drau im Osten bis zur Kupa im Westen sowie der Sutla und der Bednja im Norden vor.

Die zweite Gruppe der Vorratsgruben und Nekropolen an Zagorje-Siedlungsstätten läßt aufgrund ihrer zahlreichen und verschiedenartigen Bronzeartefakte vermuten, daß sich in diesen nördlichen Räumen auch ein größeres Metallgießereizentrum entwickelt haben dürfte, wofür heute neue materielle Beweise in dem weiteren Gebiet um den Fluß Bednja herum existieren. Funde von zweiteiligen Gießformen für mehrfachen Gebrauch sowie von einteiligen für einmalige Verwendung aus Sv. Petar Ludbreški in der Umgebung von Ludbreg weisen auf das Bestehen einer Metallgießerei in diesem spätbronzezeitlichen Siedlungsgebiet während der letzten, V. Phase der Urnenfelderkultur hin (ŠIMEK, 1979, 106-119).

Im Rahmen der Auseinandersetzung mit dieser Fragestellung ist die Möglichkeit des Bestehens eines weiteren Gießereizentrums um den alten Flußlauf der Krapinica im Herzen von Hrvatsko zagorje nicht ausgeschlossen. Die Mannigfaltigkeit und die große Zahl von verwandten Funden an benachbarten spätbronzezeitlichen Fundorten (Krapina-Stari grad, Židovski grad, Petrovsko, Radoboj, Topličica I. und II., Budinščina, Konjščina, Miljana) verdanken wir vielleicht gerade der Gießerei in Krapina, die ihre Produkte über ihre Handelswege in alle Richtungen distribuierte.

T. 1.

T. 1. Fibule o obliku violinskog gudala: 1, 3, 5 Mala gora; 2, 8 Podrute; 4 Zlatar; 6 Špičak; 7 Topličica I

T. 1. Violinbogenfibeln: 1, 3, 5 Mala Gora; 2, 8 Podrute; 4 Zlatar; 6 Špičak; 7 Topličica I

